

STATUS OTCA V RODINE S DIET'AT'OM S ODLIŠNOST'OU

Paed. dr. Barbora Kováčová – PEDAGOGICKÁ FAKULTA UK BRATISLAVA

Pedagog terapeutyczny, Słowacja, Absolwent Comenius Univerzity w Bratysławie (1994-1999), studia doktoranckie (dyscyplina naukowa: pedagogika, 2001- 2005). Adiunkt Instytutu Pedagogiki, Katedra Pedagogiki terapeutycznej, Comenius Univerzity w Bratysławie. W swoich badaniach koncentruje się głównie na zagadnieniach: inkluzji społecznej i przedszkolnej, na lalkoterapii i potencjały terapeutycznej lalki, na czas wolny niepełnosprawnego człowieka. Aktywnie uczestniczy w międzynarodowych (krajowych i zagranicznych) konferencjach naukowych. Jest autorką monografii *Pozycja bábky v umeleckom a terapeutickom priestore* (Position puppet in the arts and therapeutic space, 2009) i książki *Inkluzívne vzdelávanie v materských školách* (Inclusive education in the kindergarden, 2010).

ÚVOD

Uvedomenie si **rodiny ako sociálnej, alebo malej skupiny**, je späté **so vzťahmi v rodine**. Pre malú skupinu je charakteristické, že vzťahy medzi členmi sú závislé a správanie každého člena rodiny ovplyvňuje správanie každého ďalšieho¹. Vzájomné vzťahy manželov - rodičov nemajú zd'aleka význam len pre nich samých, ale rozhodujúcim spôsobom determinujú celý obsah rodinného života. Na základe ich vzájomných vzťahov sa vytvára pozitívna alebo negatívna klíma rodinného prostredia (klímy). Deti sú priamymi účastníkmi, ktorí sú kontaktovaní s existujúcou klímou mapujúcou vzťahy a dianie v rodine, pretože rodina predstavuje pre nich spočiatku jediný, i keď malý spoločenský svet. Vzťahy medzi rodičmi sa prenášajú na vzťah k detom a určujú aj vzťahy medzi súrodencami, vzťahy k starým rodičom, príbuzným a známym, medzi ktorými si diet'a utvára a overuje prvé sociálne kontakty².

Rodičia vytváraním zdravého rodinného prostredia a vhodným usmerňovaním (nie však z pozície sily), potláčajú v detoch ich negatívne vlastnosti a charakterové črty a naopak podporujú a rozvíjajú tie pozitívne. O to dôležitejší je fakt, ak je diet'a postihnuté a o to viac potrebuje rodičovskú súdržnosť.

OTEC V RODINE

Otec má nezastupiteľné miesto v rodine, v súvislosti s otcovskou rolou v procese triangulácie. Otec dopĺňa dyadický vzťah matky a diet'at'a o ďalšiu dimenziu. Diet'a má tak možnosť prežívať dva typy dvojpólových vzťahov (jeden vzťah je s matkou, druhý vzťah s otcom), takže má možnosť pozorovať tretí vzťah, tzn. vzťah medzi oboma rodičmi³.

Napriek tomu, že matkám je prisudzovaný status odborníka pri starostlivosti o diet'a s odlišnosťou je žiaduce, aby sa **otec aktívne**

¹ Por. Nákonečný M., *Sociální psychologie*, Praha, Academia, 1999, s. 145.

² Por. Rozinajová H., *Matrioniagogika – Pedagogika rodinného života pre učiteľ'ov*, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľ'stvo, 1992, s. 105.

³ Por. Matějček Z., *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha, Portál, 1994, s.95.

zapájal do výchovy. Aktivizáciou otca v rodine sa utvrdzuje jeho status a rola rodiča. Úloha otca pri výchove dieťaťa je dôležitá, nakoľko dieťa má potom tendenciu správať sa viac aktívne, podporuje si komunikačno-sociálne schopnosti pre vytváranie kontaktov v iných komunikačných skupinách. Rola otca sa vekom dieťaťa mení a nadobúda rozmer „športového poradcu“ alebo „partáka“ na vyplňovanie voľného času.

V obrazoch vnímania otca a matky možno diferencovať určité tradičné znaky rozdelenia rolí matky a otca v rodine. Matky sú milšie, láskavejšie, väčšmi pripravené obdarovať. Otcovia sú tí, ktorí vzbudzujú u detí rešpekt, lebo viac trestajú, sú prísnejší, majú v rodine väčšiu moc. Rodičia si nevedomujú, že deti sa na nich dívajú inak, ako sa vidia oni sami. Matka je pre dieťa tým najdôležitejším človekom. Zohráva významnú rolu vo vývine dieťaťa, materinská starostlivosť je podmienkou normálneho psychického a fyzického vývoja. Ona je prvým človekom, s ktorým sa dieťa stretne, ona sa s ním hrá, kŕmi ho, číta mu rozprávky pred spaním, ona ho pohladí, pomôže. Medzi matkou a dieťaťom vládne zvláštne puto, ktoré nikdy nikto nedokáže nahradiť, napodobniť. Otec by mal svojho potomka láskyplne a zároveň nekompromisne vytiahnuť spod matkiných ochranných krídel a pripraviť ho na životnú realitu, aby sa jej naučil čeliť. Nestačí ho však vyhnúť z tepleho útočiska, treba ho aj povzbudzovať, aby sa nebál kráčať dopredu. To znamená, že otec by mal stelesňovať oporný múr, o ktorý sa dieťa bezpečne zachytí, aby sa mohlo vyšplhať k skutočnému životu⁴.

Medzi otcom a dieťaťom by mala existovať **obojsstranná hlboká emocionálna náklonnosť** a dôvera. Tá sa môže budovať jedine na základe stáleho kontaktu s dieťaťom, spoločne stráveným časom pri hrách,

počas rozličných príprav, v starostlivosti počas ochorenia dieťaťa a i. Stáva sa, že ochorenie dieťaťa v podobe postihnutia či narušenia, ktoré má trvalé následky nielen pre dieťa ale aj na život celej rodiny otec nezvládne, svoje zlyhanie demonštruje odchodom od rodiny. Rola otca zohráva v živote dieťaťa s odlišnosťou významný faktor. Predovšetkým je nutné, aby si uvedomil, že aj on má svoj podiel na opatere dieťaťa. Aj vo vzájomnom styku otca s dieťaťom sa formuje ten blízky vzťah medzi rodičmi a deťmi, bez ktorého je harmonická rodina nemysliteľná. Pozícia otca by mala harmonicky dotvárať matkino miesto v rodine.

POSTOJ OTCA: ZMENA VNÍMANIA SEBA SAMÉHO

Prežitie traumatickej udalosti, akou môže byť narodenie dieťaťa s odlišnosťou či úraz dieťaťa s trvalými následkami, prináša množstvo informácií otcovi o seba samom. Pocity viny, znížené sebavedomie a sebahodnotenie môže mať za následok vnímania svojich limitov v kontexte *I am more vulnerable than I thought, but much stronger than I ever imagined* („Som zraniteľnejší ako som si myslel, ale oveľa silnejší ako som si vedel predstaviť“).

Príbeh prvý poukazuje na konanie otca, ktorý bol vinníkom autonehody a následkom nej syn zostal imobilný. Otec od rodiny na kratší čas odišiel, v súčasnosti žije s rodinou v spoločnej domácnosti.

Vstupné informácie: Ján mal s manželkou Vierou bezproblémový manželský vzťah. Po piatich rokoch manželstva sa im narodil syn - Jakub. Ján bol skutočne vzorným otcom. Chodil so synom na prechádzky, hral sa s ním, kupoval mu hračky, chodil na triedne besiedky a pod. Harmonické súžitie rodiny prerušila ťažká autohavária, ktorú zapríčinil Ján pri návrate z

rodinného výletu, kedy sa zrazili s iným osobným autom. Manželia mali niekoľko pomliaždenín bez vážnejšieho dosahu na ich zdravotný stav. Jakubovi, ktorému bolo v tom čase desať rokov lekári diagnostikovali silný otras mozgu, komplikované zlomeniny dolných končatín ... po čase verdikt lekárov znel imobilný s pravdepodobným mentálnym postihnutím. **Po oznámení vážnej diagnózy otec od rodiny odišiel bez vysvetlenia.**

Epikríza: Jakub sa na otca neustále vy-
pytoval, nevedel pochopiť otcov odchod,
ktorý Viera pred ním nezatajovala. Jakubov
zdravotný stav sa nezlepšoval, nakoniec
Ján, po niekoľkých opakovaných manžel-
kiných telefonátoch súhlasil s návštevou
syna v nemocnici. Stretnutie bolo veľmi
emocionálne, z oboch strán. Počas prehrá-
vania rolí ako súčasť liečebno-pedagogickej
intervencie otec Ján **priznal pred synom, že zlyhal:** „Vieš, keď som
počul, čo som zapríčinil, že nebudeš cho-
diť, nedokončíš školu, nezahráme si spolu
futbal, ani si nezatipujeme zostal som taký
nešťastný, že jediným východiskom bol od-
chod, od toho čo som pokazil, zničil. (...) Ja
som to nebral tak, že som od vás utiekol. Ja
som len nevedel, ako sa Ti mám pozrieť do
očí, tvojej mame, celej rodine, lebo to bola
moja chyba, bol som zbabelec...“ Jakub: *Ale
oci, veď ja ťa ľúbim, zabudol si? Nabudúce
nepôjdeme nikde, dobre!*

Otec Ján svojím priznaním chyby, zreali-
zoval katarziu pred samým sebou. Prizna-
ním svojich chýb rodič ukazuje diet'at'u, že
človek sa učí po celý život a musí na sebe
neustále pracovať. **Priznanie chyby totiž
neuberá rodičovi na autorite, ale naopak,
stavia ho do svetla človeka schopného se-
bakritiky a nápravy.**

Zhodnotenie-komentár: Vzťah, ktorý si

otec Ján vytvoril k Jakubovi počas jeho det-
stva bol jedným z hlavných faktorov, ktoré
ho ovplyvnili pri rozhodovaní sa pri návra-
te k rodine, ktorú bez vysvetlenia opustil.
Pocity viny, aktuálny zdravotný stav syna
a snaha povedať celej rodine čo sa v ňom
odohrávalo, resp. sa jej ospravedlniť bolo
príčinou k tomu, aby **Ján vyhl'adal odbor-
nú pomoc.** Až na stretnutí u odborníka sa
rodina prvýkrát dozvedela, že Ján po nehode
stratil aj zamestnanie. Stratu zamestna-
nia Ján spájal s neschopnosťou finančne
zabezpečiť rodinu. V zhode s údajmi z
výskumov⁵ je sebaučenie mužov pred-
všetkým v pozícii žitel'a rodiny. Čas otcov
je navyše rozdelený na jednotlivé, pevne
dané úseky a det'om tak nie sú v porov-
naní s matkami ihneď k dispozícii v závis-
losti od ich požiadaviek. Ich čas je pevne
stanovený, ritualizovaný. Jánova snaha
vrátiť všetko čo bolo „pred nehodou“ sa
mu postupne podarila. **V súčasnosti otec
žije s rodinou.** Jakubov zdravotný stav sa
výrazne zlepšil, mentálne postihnutie sa
nepotvrnilo a imobilita Jakuba je v progre-
se. Jakub si návratom otca vytvoril z rodi-
ny útočisko v dobe rekonvalescencie, keď
bol bezbranný, potreboval pomoc, ochra-
nu a pochopenie.

Výsledkom návratu otca k rodine je:

- progresívne **ovplyvnenie zdravotného stavu syna,**
 - podpora a **obnova pozitívnej klímy v rodine,**
 - **pozitívne vnímanie statusu otca** v rodine, napriek sťaženým prechodným podmienkam.
- Dôvody, prečo by nemal otec v živote
diet'at'a chýbať, je že:
- otec, ktorý zdieľá spoločné zážitky s diet'at'om a vedie vzájomný dialóg sprostredkováva diet'at'u pohľad muža na svet

⁵ Por. Radimská R., Individuum a rodina: teorie soukromého života podle Françoise de Singlyho. [w]: Sociologický časopis, 2003, 39(5), s.682.

- pozorovaním otca dieťa získava poznatky o vlastnom príp. opačnom pohlaví v oblasti komunikácie, správania sa, obliekania, vzhl'adu a pod.
- otec je spájaný s rolami, ktoré sú typické pre mužov, a to: súboj, agresia, rozvoj autonómie a presadzovanie sa.

POSTOJ OTCA: ZMENA VO VZT'AHU K MANŽELKE A K DIET'AT'U

Traumatická udalosť akou narodenie dieťaťa nepochybné je, môže mať pozitívny aj negatívny vplyv na partnerský vzťah. Dieťa s odlišnosťou dovoľuje otcovi lepšie chápať vzťah, potreby dieťaťa, ktoré vyplývajú z jeho statusu otca. Sú dva póly, ktoré poukazujú na zlepšenie v partnerskom vzťahu v podobe väčšej otvorenosti, emočnej zrelosti a zlepšenia komunikácie alebo zhoršenia vzťahov do takej miery, že otec odchádza od rodiny, s ktorom sa po čase nekontaktuje.

Príbeh druhý poukazuje na konanie a správanie sa otca, ktorého vzťahy s manželkou sa zlepšili pri narodení dcéry s Downovým syndrómom.

Vstupné informácie: Martina sa narodila do štvorčlennej rodiny, ktorá prežívala manželskú krízu. Rodičia museli vynaložiť všetky sily pri starostlivosti o postihnutého potomka, ktorého potreby stáli v centre záujmu. Martinu považovali súrodenci za akési puto, ktoré ich spojilo ako rodinu a pomohlo otcovi rozhodnúť - zostať.

Epikríza: Všetci v rodine si uvedomujú, že ich rodina by bez Martinky nebola. Zlepšila sa komunikácia v rodine, ale pocity a emocionálne prežívanie rodiča neuvádzajú. V poradenskom rozhovore, ktorý situačne vznikol vychádzalo nasledovne:

- prítomnosť otca celkovo prospela manželskému vzťahu, dokážu spoločne tráviť voľný čas, dokonca otec je iniciátorom hier, ktoré si našťudoval na internete,

- otec pochopil pri narodení dcéry s Downovým syndrómom, že zabezpečiť rodinu je jedna vec, a žiť s ňou druhá (danú skutočnosť si neuvedomoval pri svojich dvoch det'och).

Príbeh tretí poukazuje na konanie a správanie sa otca počas výchovných situácií syna s agresívnym správaním. Otec od rodiny odišiel, v súčasnosti sa s nimi nekontaktuje.

Vstupné informácie: Manželia Tichí mali nedorozumenia od začiatku manželstva. Nakoľko bolo niekoľko faktorov, ktoré ovplyvňovali ich súžitie ako manželov prest'ahovali sa do trojizbového bytu od rodiny (od svadby bývali striedavo u jedných alebo druhých svokrovcov). Chceli žiť sami, bez pripomienok, názorov či rád zo strany rodinných príslušníkov. Neustále nedorozumenia však medzi manželmi pretrvávali, zostrovali sa (otec mal tendencie od rodiny odísť, lebo s manželkou sa nezhoduje, syn je chorý, nie je pre neho rovnocenným partnerom).

Epikríza: V čase nast'ahovania sa do nového bytu bola Kubovi, ich synovi psychológom potvrdená vývinová porucha správania. Za príčinu psychológ uvádza nevhodne používanú komunikáciu medzi rodičmi. Konkrétne išlo o samotné agresívne správanie otca, ktoré sa stávalo bežným prostriedkom na vyjadrenie názoru voči manželke. Dané správanie bolo príkladom pre ich spoločného syna Kuba, ktorý si svoje požiadavky voči matke uplatňoval tým istým spôsobom, ktorý postrehol u svojho otca. Príkladom môže byť popis jednej z častých situácií, kde syn s otcom sú v opozícii voči matke. Jakubovo správanie voči matke bolo postupným nabal'ovaním sa „agresívnej gule“, typickej v začiatkoch s neúmyselným buchnutím, slovnými útokmi sprevádzanými neskôr úmyselnými fyzickými prejavmi.

Jakub: „... *chod' preč, nemám T'a rád* (odstrkovanie matky, na to matka odchádza), *ideš preč? Si zlá?* (Jakub sa hodí na zem, medzitým do scény vstupuje Jakubov otec).

Jakubova mama: (Počas celého diania mlčí, snaží sa neverbálne Jakuba upokojiť. Jej snaha je neúspešná, na prvý pohľad ako keby svojím správaním zvyšovala v synovi agresiu voči nej). Jakubov otec: *Jakubko, čo sa stalo?* (otec si kl'akne k synovi a pohladí ho po vlasoch). *Jakub: Je na mňa zlá* (odpovedá Jakub plačlivo, zároveň ukazuje na matku prstom).

Jakubova mama: (mlčí). Jakubov otec: (Otec sleduje synov prst a opakuje po ňom otázku adresovanú manželke). *čo sa stalo, čo si mu zase spravila?* (na otázku nedostáva od manželky žiadnu odpoveď). Jakubova mama: (mlčí, odchádza do kuchyne nabrat' polievku pre všetkých). *Jakubov otec: Neboj sa to bude dobré* (potl'apká Jakuba po pleci, taktiež odchádza do kuchyne za manželkou).

Otec zastáva vo výchove syna dvojité rolu – na jednej strane manželke striktné odporúča využiť direktívne správanie voči synovi, súčasť trestu a riešenia jeho správania voči nej; a na strane druhej svojím prístupom nevedome podporuje agresiu syna voči matke. Jakubovo zrkadlenie »mužskej« role je len kopírovaním otcovho správania, ktorého sa pasívne zúčastňuje. V danom kontexte prevládajú elementy a interakcie negatívneho rázu v komunikácii. *a čo sa týka mňa* (verbalita zvýraznená gestom ruky) ... *pozrite* (opätovne ukazuje na videonahrávku) *mňa Jakub poslúcha. Tak v čom je problém?* Výskyt agresívneho správania je najčastejším signálom toho, že sa v danej rodine niečo odohráva.

Zhodnotenie-komentár: V rodinnom prostredí môže byť zaznamenané agresívne správanie detí voči rodičom zapríčinené

napr. o.i. samotným napodobňovaním agresívneho správania sa rodičov medzi sebou, s následným posilňovaním (spevnením a potvrdením) pri častejšom opakovaní daného typu rodičovského správania. Daná skutočnosť sa stala aj vo vyššie popisovanom príbehu. Nevhodné zrkadlenie patologickej komunikácie odráža aj nevhodné výchovné pôsobenie na samotné dieťa, ktoré má problém so svojim správaním a jeho spracovaním do prijateľnej podoby. V danom kontexte otec vystupuje ako (re)aktívny, prijímajúci tvrdenia (v podobe osočovania, ohovárania) zo strany maloletého syna Kuba bez snahy o vzájomnú verbálnu konfrontáciu medzi všetkými členmi rodiny.

Výsledkom zlyhania role otca v rodine je:

- **nevhodná klíma** pre výchovu dieťaťa s odlišnosťou, resp. s problémami v správaní a akceptovaní autority;
- **nevhodné zrkadlenie mužskej role** v rodine do budúcnosti pri založení si vlastnej rodiny (voči budúcej manželke, deťom a pod.);
- **rozpad predtým úplnej rodiny**
- **absencia mužskej role v ďalšej výchove dieťaťa** (otec sa s rodinou nekontaktuje).

SUMMARY:

The relationship between father and child should be double-sided with deep emotional affection and trust. This may be developed by constant contact with the child. The illness of a child in the form of disability has lasting consequences not only for children, but it affects the whole family system and can lead to situations where that father is not able to handle and decides to leave the family. The presence of father in a child's life from an early age helps shape the awareness of the child, while allowing it to establish an emotional relationship with

a person other than the mother. The child then has the opportunity to step out into life and create more relationships based on emotional stability and independence.

It is necessary that the father realizes his responsibility to care for the upbringing of a child with disabilities. A father's position should complement the mother's place in the family.

ZHRNUTIE

Medzi otcom a dieťaťom by mala existovať obojstranná hlboká emocionálna náklonnosť a dôvera. Tá sa môže budovať jedine na základe stáleho kontaktu s dieťaťom, spoločne stráveným časom pri hrách, počas rozličných príprav, v starostlivosti počas ochorenia dieťaťa a i. Stáva sa, že ochorenie dieťaťa v podobe postihnutia či narušenia, ktoré má trvalé následky nielen pre dieťa ale aj na život celej rodiny otec nezvládne, svoje zlyhanie demonštruje odchodom od rodiny. Prítomnosť otca v živote dieťaťa s odlišnosťou od raného veku pomáha utvárať uvedomenie si vlastného ja, zároveň mu umožňuje nadviazať citový vzťah k inej osobe, ako je matka. Dieťa má tak možnosť vkročiť do života (spoločne napr. s osobným asistentom) a vytvárať si ďalšie vzťahy založené na citovej stabilite a samostatnosti. Je žiaduce, aby si samotný otec uvedomil, že aj on má svoj podiel na starostlivosti a výchove dieťaťa s odlišnosťou. Pozícia otca by mala harmonicky dotvárať matkino miesto v rodine.

ABSTRACT:

This article points to the unique status of the father in families with a child under extraordinary circumstances. These circumstances which could include survival of a traumatic event such as childbirth or the

injury of a healthy child which ends with permanent consequences, bring forth a lot of information about father himself. The decisions that follow depend on father's individual situation and strength of his will. The main questions raised are the following: What will the decision of the father be? Will he remain, or give up the fight and will he leave the family? In these three real case studies we will analyse the attitude and behavior of parents in family system with a child under extraordinary circumstances.

Abstrakt: Príspevok poukazuje na rozličný status otca v rodinách s dieťaťom s odlišnosťou. Prežitím traumatickej udalosti, akou môže byť narodenie dieťaťa s odlišnosťou či úraz zdravého dieťaťa, ktorý sa skončí s trvalými následkami, prináša množstvo informácií otcovi o seba samom. Vtedy záleží na otcovom samotnom preživaní a sile vôle ako sa otec rozhodne: zostane? či vzdá boj a odíde od rodiny!. Na troch reálnych príbehoch je spracovaný postoj a konanie rodiča v rodine s dieťaťom s odlišnosťou.

BIBLIOGRAFIA:

1. Nákonečný M., *Sociální psychologie*, Praha: Academia, 1999, s. 287.
2. Matějček Z., *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. s.189.
3. Radimská, R., *Individuum a rodina: teorie soukromého života podle Françoise de Singlyho*. [w:] *Sociologický časopis*, 2003, 39(5), 667-685. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
4. Rozinajová H, *Matrimoniagogika. Pedagogika rodinného života pre učiteľov*. Bratislava Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1992, 246 s.